

En ny måde at skrive Danmarkshistorie på – eller torvet i Isfahan?

AF

NIELS LUND

»En ny måde at skrive danmarkshistorie på« er, ifølge forlagsfanfaren, Nils Hybels nye bog, *Danmark i Europa 750-1300* (Museum Tusculanum 2003). Det sigter til, at den »ser på danerne udefra« og fokuserer på sammenligning og integration af dansk og europæisk historie. Men der er meget andet nyt i den, og det i selve måden at skrive historie på. Hvor det normalt anses for en dyd at skrive på grundlag af et udtømmende kendskab til forskningen på det område, man beskæftiger sig med, gør Hybel således nærmest en undskyldning for, at han har brugt sekundærlitteratur ved udarbejdelsen af den. Hans ambition er »at skrive en historisk syntese fortrinsvis på grundlag af historisk samtidige skriftlige og arkæologiske kilder«, og »Det ville have været ønskeligt, men i praksis uoverkommeligt, slet ikke at benytte historisk litteratur,« hævder han og oplyser, at hans fremstilling ikke bygger »på den historiske forsknings seneste landvindinger andet end i den udstrækning, forfatteren i almindelighed er påvirket af andres forskning.« Han har i stedet »valgt at lade kilderne tale« og opsummerer sine principper således: »Da hovedparten af bogen er skrevet på de historiske kilder, bygger den ikke så meget på, hvad forskningen mener at vide, men i høj grad på mine valg og fortolkning af kilder til belysning af de emner og problemer, jeg finder relevante til belysning af periodens historie. Det er nemlig hypoteser, emner og problemer, der styrer min udlægning af danmarkshistorien, ikke kilderne (s. 17).«

Det klinger umiddelbart såre bestikkende: Det må da være mest spændende, hvis en historiker har sine egne bud på, hvad kilderne siger – mere spændende end hvis han blot koger sammen på anden hånd, hvad andre allerede har fundet ud af? Og vi kommer vel også historien

nærmere ind på livet, hvis vi lader kilderne tale frem for historikerne – et rap til de fagfæller, der er hoppet på det funktionelle kildesyn og bilder sig selv og andre ind, at »Kilder taler aldrig af eller for sig selv; de skal altid bringes til at tale.«¹ Og selvfølgelig lader en ordentlig historiker sig ikke styre af kilderne, men af en problemstilling, som han selv har formuleret. At forene det med at lade kilderne tale må umiddelbart være som at kunne blæse og have mel i munden – det er en stor kunst.

Ved nærmere eftertanke er det imidlertid en programmerklæring, som rejser en række problemer og spørgsmål. Er det virkelig efterstræbelseværdigt at undlade benyttelse af historisk litteratur? Hvad indebærer det »at lade kilderne tale« frem for at bygge på andre forskeres resultater? Er kilderne i ubearbejdet, »nøgen« form sandheden nærmere end forskningens seneste landvindinger? Hvis det er tilfældet, i hvilken forstand er forskningsresultater da landvindinger? Og hvis kilderne indtager en sådan plads, hvorfor foretrækker Hybel da at lade »hypoteser, emner og problemer« styre sin udlægning af historien? De er ganske vist hans egne, men repræsenterer dog forskerens bidrag til historiens tilblivelse, ikke kildernes.

Indledningsvis må man imidlertid spørge, hvad der får en historiker, der har den opfattelse, at det er ønskeligt ikke at benytte den historiske litteratur, når man vil sætte sig ind i historien, til selv at bidrage til den med 286 sider, alt iberegnet, foruden en række tidsskriftsafhandlinger, som han da også citerer? Vil han dadle sine studenter, hvis de bruger hans arbejder? Hvis Hybel går på kompromis med sine idealer ved at benytte andres arbejder, er han da ikke ude i et djævelsk ærinde ved at friste andre til at interessere sig for hans? Burde de ikke hellere lytte direkte til kildernes »tale«? For implikationen må vel være, at jo mindre man benytter ikke blot andres, men også Hybels arbejder ved udarbejdelse af sine egne, jo nærmere er man hans ideal for virkelig forskning?

Først og fremmest må man imidlertid sætte spørgsmålstejn ved selve idealets gyldighed. Forskning er jo en dialog mellem forskere, en stadig stillingtagen til andres synspunkter og resultater, konfronteret med kilderne. Hybel har selv i sin disputats kortlagt en sådan dialog.² Hvor ensom forskeren end kan føle sig, når han sidder i sit studerekammer og lucubrerer, er forskning dog grundlæggende en social aktivitet – hvad Hybel også selv er inde på i sit forord. Den går ud på at få interessefæller i tale. Denne dialog vil Hybel altså stille sig udenfor, eller hæve

¹ H. P. Clausen, *Hvad er historie?* (København: Berlingske Forlag 1963) s. 58.

² Nils Hybel, *Crisis or Change: The concept of Crisis in the Light of Agrarian Structural Reorganization in Late Medieval England* (Aarhus University Press 1989).

sig over; »den historiske forsknings seneste landvindinger« interesserer ham kun i det omfang, han tilfældigvis allerede er bekendt med dem, og »hvad forskningen mener at vide« i dag, er ham ligegyldigt. Han skal nok selv finde sandheden uden andres hjælp. Er det med et sådant udgangspunkt, der turde søge sin lige i arrogance og virkelig placerer sin indehaver i et elfenbenstårn i elfenbenstårnet, muligt andet end ved ren slump at skrive noget, som andre kan have glæde af? Eller at undgå at fremsætte forslag og tolkninger, som andre allerede har fremsat – og som måske forlængst er manet i jorden igen i forskernes dialog, eller som ingen med nøjere kendskab til kilder og problemstilling ville drømme om at bringe på bane?

Hybel har ikke undgået det i denne bog. Således fremsætter han (s. 79) det forslag, at det kunne være Sven Estridsen, ikke Harald Blåtand, der lod indskriften på Jellingestenen 2 indriste, en mulighed Axel Bolvig drøftede i 1978.³ Er det Hybels måde »i almindelighed« at være påvirket af andres forskning – andre ville opfatte det som ret specifik påvirkning – eller strækker hans arrogance sig så vidt, at det også er ham ligegyldigt? Den lille *Regulus Regulus* bærer sit navn »Fuglekonge«, fordi den ifølge fablen udnyttede ørnens indsats til at nå højere, end den selv nåede, og det er, siden Newton, almindeligt at ligne hver ny generation af forskere ved dværge, der står på skuldrene af fortidens giganter.

Knud Hannestad yndede at hævde, at hvis man som udgangspunkt gik til kilderne »uhæmmet af enhver sagkundskab« – og det gør Hybel med flid – så kunne man have held til at se ting og sammenhænge i dem, som man vanskeligt så, når man var hildet i generationers tolkning. Der kan også ske det, som Peter Sawyer engang, i forbindelse med diskussionen om vikingerne i Rusland, har peget på faren for, at kilderne bliver glemt »in a confusion of 'scholarship'«. ⁴ Men Hannestad vildledte ingen til at tro, at der, når den strålende opdagelse så var gjort, var nogen vej uden om at prøve den af mod den hidtidige forskning. Havde Hybel gjort det, var han nok blevet opmærksom på, at det kræver mere hjemmearbejde end som så at overbevise nogen om, at Sven Estridsen kunne være ansvarlig for Jellingestenen, og han havde næppe udstyret kong Hemming († 812) med en finsk følgesvend, blot fordi *Annales Regni Francorum* anfører hans navn som »Suomi«. Det er jo den finske betegnelse for Finland, rundet af samme rod som ordet 'same',

³ Axel Bolvig, *Den billedskabte virkelighed* (Gyldendal 1978) s. 126-48: Harald Blåtand i ideologiens tjeneste.

⁴ *I normanni et la loro espansione in Europa nell'alto medioevo*. Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo 16 (Spoleto 1969) s. 553.

‘samer’. *Danmarks gamle Personnavne* anser denne form for en fejl for »Gluomi« der i samme kilde under 817 optræder som *custos nordmannici limitis*.

Efter sigende arbejder den engelske historiker Frank Barlow på den måde, at først skriver han sin bog direkte på kilderne, og derpå holder han sine resultater op mod den hidtidige forskning. Men han forsømmer ikke dette sidste led i arbejdet, og hans arbejde har fra starten adresse til denne forskning.

Det er en stor lykke for en historiker at besidde den evne, som de tre prinser af Serendip, et gammelt navn for Ceylon, havde, evnen til ved tilfældets hjælp og nogen skarpsindighed og årvågenhed at gøre opdagelser, de *ikke* var på jagt efter. Horace Walpole skabte udtrykket ‘serendipity’ for denne evne; den er set defineret som ‘evnen til at gå ud at lede efter en nål i en høstak og finde bondemandens datter’. Men hvis den lykkelige finder ikke før havde set eller hørt om sådan en størrelse, hvordan havde han så anet, hvor stort hans held var? Ranke gik jo heller ikke – det lærer de fleste af os på et tidligt tidspunkt i metodekurset – forudsætningsløs til arkivet om morgenen. Han var vel forberedt og havde bestemte ideer om, hvad han skulle finde.⁵

Det er efterhånden en indarbejdet del af den historiske teori, at man kun finder det, som man leder efter, eller som man på forhånd har en forventning om og forudsætninger for at finde. Når arkæologer udgraver et monument, har de med sig hjemmefra bestemte forventninger om, hvad de skal finde. Derfor finder de fortrinsvis det, medens de overser forhold og tolkningsmuligheder, som de ikke er forberedt på at møde.⁶ Ejnar Dyggve forventede at finde et hedensk tempel i Jelling – og det fandt han så.

Serendipitøse fund gøres heller ikke af den forudsætningsløse. Hvis man ikke har en kontekst at sætte en iagttagelse ind i, bliver den ikke gjort. Det er meget enkelt: jo mere man ved, jo større chance har man for at gøre vigtige iagttagelser og for at vurdere deres betydning. Det gælder naturligvis også for de gammelkendte kilder, som Adam af Bremen eller de frankiske rigsannaler. Hvis man ikke ved hjælp af fagfællers flittige studier har sat sig ind i de problemer, der knytter sig til dem, så overser man de faldgruber såvel som de muligheder, de rummer. Og Hybel har naturligvis helt ret i, at det er ganske uoverkommeligt at ville skrive den historie, han har sat sig for at skrive, om Danmark

⁵ Jvf. Clausen, *Hvad er historie?* s. 58

⁶ Jvf. Karsten Thorborg, *Arbejdspapirer til Historisk Metode*, opr. udg. 1975, rev. Hans Vammen (Københavns Universitet, Institut for Historie 2003), I d Kildeidentifikationen, s. 23-27.

i sammenligning og integration med resten af Europa uden at støtte sig til andres forskning.

Hybel gør imidlertid en dyd af at sky »den historiske forsknings sene-
ste landvindinger«. Hvor vidt hans renoncering på at benytte sig af
andres arbejder strækker sig, fremgår af nogle få, udvalgte eksempler:
Han behandler de ældste skatter i Danmark uden at yde Sture Bolins
arbejder⁷ herom ringeste interesse eller respekt; han bruger mange af
sin bogs sider på godsstrukturen i Danmark uden eksplicit at give ind-
tryk af, om det grundlæggende arbejde på feltet, Erik Ulsigs *Danske
adelsgodser i middelalderen*,⁸ er blandt dem, han kender eller »i alminde-
lighed er påvirket af«. Det er meget påfaldende.

Hybel diskuterer også forholdet mellem tradition og nyskabelse i
landskabslovene, som om Elsa Sjöholm og Ole Fenger aldrig havde
gjort det; blandt de kæmper, han ikke vil stå på skuldrene af, noterer
man yderligere Poul Johs. Jørgensen og hans *Dansk Retshistorie*, Carsten
Breengaard, i hvis *Muren om Israels hus. Regnum og sacerdotium i Danmark
1050-1170*⁹ adskillige af de problemer i relation til Danmarks forhold til
pavedømmet, Hybel behandler, er diskuteret adskilligt mere indsigts-
fuldt – og i betragtning af den store rolle engelske bønder og gods-
forhold spiller i Hybels bog, undrer fraværet af et par klassikere som
Nelly Neilson, *Customary Rents* (Oxford 1910) og H. S. Bennett, *Life on
the English Manor* (Cambridge 1937). Det må være indlysende, at hvis
man vil bidrage til forskningen, og det vil Hybel paradoksalt nok, så må
man kende den og formulere sine problemer i relation til den, og man
må udnytte det af den, som man ikke har grund til at tage afstand fra.
Resultatet af at undlade dette er forudsigeligt: forskning i knæhøjde.

Når en forsker i den grad vælger at stå på egne ben og træde egne
stier, kan det vel ikke undre, at han også har sine helt egne teoretiske
standpunkter. I sin programerklæring siger Hybel, at han vil lade kil-
derne tale. Denne ambition deler Hybel imidlertid med alle historikere.
Vi ønsker alle at fravriste kilderne information, der kan bruges til at for-
tælle historie med; det gør vi ved at stille dem spørgsmål, som åbner for
deres informationspotentiale med hensyn til de problemstillinger, vi
gerne vil belyse. Hvis Hybels fremgangsmåde skal adskille ham fra
andre, mere ordinære historikere, må den gå ud på at lade kilderne
komme til orde uden historikerens mellemkomst, altså at lade kilderne

⁷ eksempelvis *Ledung och frälse. Studier och orientering över danska samfundsförhållanden
under äldre medeltid*. Lund, 1934.

⁸ Skrifter udgivet af det Historiske Institut ved Københavns Universitet 2 (København
1968).

⁹ København: G. E. C. Gad 1982.

tale *for sig selv*, som det ofte er formuleret. Og det må være det, han mener, for det indebærer, at »Teksten indeholder mange fyldige kildecitater, så væsentlige dele af den nøgne empiriske baggrund for syntesen bliver blotlagt for læserne.« Dette kunne naturligvis også udlægges sådan, at kilderne fungerer som illustrationer til teksten, men det efterlader spørgsmålet, om kilderne er historien, eller teksten er?

Amatørhistorikere hænger stadig i den forestilling, at kilderne taler af sig selv, men blandt professionelle har det længe været erkendt, og det har længe indgået i metodeundervisningen på de danske universiteter, der har undervisning i historisk metode, at kilder ikke taler af sig selv. Det er historikernes arbejde at få kilderne til at tale. Ingen kilde, hverken dem, man i gamle dage kaldte »talende kilder« eller dem, man kaldte »stumme«, taler, før en historiker får den til det ved at stille den et spørgsmål.¹⁰ Det følger af det såkaldte funktionelle kildesyn, der nu er doceret så længe i metodeundervisningen, at det må stå som det selvfølgeligste udgangspunkt for de fleste nulevende danske historikere. En kilde er ikke kilde til noget som helst, før en historiker gør den til kilde ved at basere en påstand om historien på den. Det er altså os historikere, der ved de spørgsmål, vi stiller, bestemmer, hvilke kilder der skal tale – og hvad de skal sige i hvilken sammenhæng. Så er vores forskning problemstyret, ikke kildestyret. Hvis man blot kaster kilderne rå for sin læser, må denne altså selv udføre historikerens arbejde for at få noget ud af dem – og forhåbentlig kan vi som fagfolk gøre det mere tilforladeligt.

Og det er så i vidt omfang, hvad den historiske og kildekritiske debat drejer sig om, hvad man egentlig kan udlede af kilderne om dette eller hint emne. Når Adam af Bremen for eksempel siger så meget ondt om Jylland, kan vi så bare bruge det som historie, klippe det ud og klistre det ind i vores egen fremstilling som et tilforladeligt billede af Jylland?

Eller skal vi stille os kritisk an og spørge, om Adam måske nogensinde havde besøgt Jylland? Havde han det fra én, der havde besøgt Jylland, men ikke brød sig om stedet, eller havde han helt andre grunde til at omtale Jylland på den måde, han nu gjorde? Adam så jo på sin omverden og sin samtid med helt specielle briller og ud fra en helt hamborg-bremensisk synsvinkel og viser sig i mange sammenhænge uhæmmet tendentiøs. Han sværter ærkesædets modstandere på det groveste, og han opbygger støtter for det helt på fri hånd, eksempelvis henholdsvis Sven Tveskæg og Harald Blåtand; det diskuteres endda seriøst, om hans beskrivelse af templet i Uppsala i virkeligheden er en karikatur af

¹⁰ Clausen, *Hvad er historie?* s. 57-61.

pavehoffet,¹¹ og der foreligger en omfattende litteratur om enkeltoplysninger og enkelthistorier hos Adam. Hybel finder, at »Beskrivelsen af Otto Is hærtog op gennem Jylland virker drabelig. Den er næppe helt autentisk« (s. 77). Otto Grund har i en lærd afhandling fra 1871, *Kaiser Otto des Grossen angeblicher Zug gegen Dänemark*,¹² påvist, at dette tog er ren fiktion – medens Hybel afsvækker sin egen subjektive skepsis over for Adams oplysninger med en henvisning til forfatteren af den islandske *Knytlinga Saga*, i hvem få ellers har set noget stort sandhedsvidne. Otto Grund har præsteret en landvinding, som går tabt for den læser, der forlader sig alene på Hybel og hans indføring i disse problemer. Kunne Adams mishag med Jylland skyldes, at dette land på forskellig vis ikke forholdt sig ideelt til ærkesædet, måske, som Lund indtil Henrik sprak af vellevned, havde bisper af engelsk oprindelse? Så har det virkelig været en ørken for Adam.

Sådanne og mange andre overvejelser må man gøre sig, før man lægger Adam til grund, eller tager ham som udgangspunkt, og hvis andre har gjort sig sådanne overvejelser, er det i hvert fald dårlig arbejdsøkonomi ikke at nyttiggøre sig dem. Det er jo ikke kun i de store forklaringer og synteser, man kan have glæde af fagfællers indsats. Det har man i virkeligheden nok så ofte, hvor det gælder at forstå kilderne ret, deres muligheder og begrænsninger. Hvem går til Saxo i dag uden at drage nytte af Curt Weibull og den senere Saxo-forskning? Eller til *Ynglinga Saga* uden at tage stilling til Claus Krag's behandling af den? Det er måske ikke tilfældigt, at Ranke lagde grunden til sin berømmelse med sin kritik af Guicciardini?

Arkæologer har prøvet at undersøge, om Adams beskrivelse af Jylland finder nogen støtte i det arkæologiske fundbillede. Det gør den langt fra.¹³ Ad bebyggelseshistorisk vej fandt Aksel E. Christensen for snart halvfjerds år siden, at »Jyllands betydning i tidlig middelalder [synes] at have forholdt sig til Øernes omtrent som 3:2«;¹⁴ denne fortrinsstilling for Jylland, som er dokumenteret på flere måder, er næppe opstået mellem Adams tid og Valdemarstidens slutning og bør derfor give anled-

¹¹ Henrik Janson, *Templum nobilissimum. Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 21 (Göteborg 1998).

¹² *Forschungen zur deutschen Geschichte* 11 (1871) s. 561-92. Der gøres opmærksom på, at Adams efterretning om Otto den Stores felttog mod danerne er falsk i noterne til såvel Adam-udgaven i Freiherr vom Stein Gedächtnissausgabe, som både Henrichsens og Allan A. Lunds danske oversættelser.

¹³ Else Roesdahl, *Danmarks vikingetid* (Kbh. Gyldendal, 1980) s. 18.

¹⁴ *Danmarks Befolkning i Middelalderen. Nordisk Kultur 2 Befolkning under medeltiden* (Stockholm 1938) s. 42.

ning til skepsis over for Adams beskrivelse af Jylland. Et udsigtspunkt fra en kæmpes skulder havde nok givet et bedre overblik. Hvis man lader kilderne tale for sig selv, eller af sig selv, gentager de blot det sludder, de sagde for tusind år siden.

Et andet forslag, som næppe ville være blevet fremsat, hvis Hybel havde interesseret sig for, og sat sig ind i, »hvad forskningen mener at vide«, vedrører trælleborgene. Han fremsætter den hypotese – skud fra hoften er nok en mere dækkende betegnelse – at bygherren er den tyske kejser, som i denne periode skal have haft herredømmet over Danmark, eller dele deraf. At den eventuelle tyske dominans over Danmark i større eller mindre dele af det tiende århundrede er et gammelt problem, diskuteret af blandt andre Sture Bolin¹⁵ og Aksel E. Christensen,¹⁶ får man intet indtryk af her, og det helt oplagte, en hurtig undersøgelse af publikationerne af Trælleborg og Fyrkat for at se, om noget i arkitektur eller oldsagsmateriale¹⁷ kunne støtte dette forslag, har Hybel heller ikke følt anledning til at foretage. Han har herved sparet sig selv for mange besværlige forklaringsproblemer. Eksempelvis har både Trælleborg og Fyrkat hedenske gravpladser, og det er slemt nok set i relation til Harald Blåtands overgang til kristendommen cirka femten år før borgen opførelse omkring 980 – men skulle den romerske kejser, kristenhedens beskytter, have bemandet sine borge med hedninger?

Det forekommer arrogant og nedladende over for de forskere, der har arbejdet seriøst med at placere ringborgene i en historisk sammenhæng, at fyre sådanne strøtanker af uden ringeste afprøvning eller bearbejdning. Hvis Hybels måde at skrive historie på vinder udbredelse, vil den faglige debat udvikle sig til goddag-mand-økseskaft, til at man svarer i øst, når der spørges i vest. Den vil blive som torvet i Isfahan, som Carl Nielsen illustrerede det i sin musik til Oehlenschlägers *Aladdin*, hvor fire orkestre spiller i hver sit tempo.

Det kan godt være, at vi danskere som folk ikke har en fælles historie, fordi der findes mange udlægninger af den, og hver abonnenter på sin. Men vi historikere har fælles faglige normer, der burde forhindre udviklingen af historier på et grundlag, der allerede er dokumenteret uholdbart. Holder vi ikke sammen om dem og om dialogen i faget, så bliver vore historier nemlig, hvad Hybel hævder, hans bog ikke er: »bare et personligt vidnesbyrd om en forlængst svunden tid.« Ottar Dahl afgræn-

¹⁵ Sture Bolin, Danmark och Tyskland under Harald Gormsson. Grundlinjer i dansk historia under 900-talet. *Scandia* 4 (1931) s. 184-209.

¹⁶ *Vikingetidens Danmark* (København 1969) s. 230-33.

¹⁷ cf. Else Roesdahl, *Fyrkat. En jysk vikingeborg*. II: Oldsagerne og gravpladsen. Nordiske Fortidsminder, serie B – in quarto, 4 (København 1977) s. 164-68.

sede historieforskningens emneområde til »socialt relevant menneskelig adfærd og sådanne ikke-menneskelige forhold, som er relevante for social menneskelig adfærd«. Denne afgrænsning kræver kun en let modifikation for også at omfatte historieforskningens praksis. Historieforskning må forholde sig til andres forskning for at være fagligt relevant.